

Cels Gomis i Mestre i la discrepància de les *Normes ortogràfiques* de 1913

EMILI SAMPER PRUNERA
Universitat Rovira i Virgili

1. PREÀMBUL¹

L'aparició de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913 va originar la reacció d'una sèrie d'escriptors que es van posicionar clarament en contra d'aquesta reforma ortogràfica. Aquesta resistència a la normativa fabriana és una de les exterioritzacions més espectaculars de l'antinoucentisme (Murgades, 1995, p. 53). A la llista d'antinormistes ja coneguts,² s'hi troben noms com els de Francesc Matheu, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Apelles Mestres, Ramon Miquel i Planas o Josep Franquesa i Gomis. Cal afegir-hi, també, el folklorista Cels Gomis i Mestre. Nascut a Reus l'any 1841 i mort a Barcelona el 1915, Gomis, format amb estudis d'enginyer de camins i conegut sobretot per la seva activitat en l'excursionisme i el folklore en els anys de naixement d'aquestes disciplines al nostre país, va fer aportacions també en altres àmbits, com la política, la literatura i la pedagogia. És en aquest darrer àmbit on cal situar els treballs elaborats al voltant de la llengua, com ara el *Nuevo silabario* o els *Elementos de gramática de la lengua castellana*, tots dos publicats el 1901 dins la «Biblioteca de Primera Enseñanza» de Lluís Tasso (Samper, 2013, p. 153-154). A més d'aquests treballs, centrats en aquest cas en la llengua castellana, la sensibilitat lingüística del folklorista es fa palesa en altres escrits d'altres àmbits (com l'excursionista)

1. Aquest treball s'emmarca en el projecte de R+D FFI2015-64128-P (MINECO/FEDER), que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat, i forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 755).

2. I que han estat estudiats, entre d'altres, per Sunyer (2012) o Ribes (2011). Sobre aquesta qüestió posada en relació amb l'antinoucentisme, vegeu Murgades (1995 i 1996) i, en relació amb els aspectes lingüístics, vegeu Segarra (1985, p. 346-358).

(Samper, 2011) i també en documents inèdits que formen part del Fons Cels Gomis i Mestre (FCGM), conservat a l'Arxiu Municipal de Reus.³

2. UNA INTRODUCCIÓ A LES NORMES

Un d'aquests documents inèdits és un article escrit precisament amb motiu de l'aparició de les *Normes ortogràfiques*. El document, sense data, són set fulls manuscrits que reflecteixen l'opinió del folklorista sobre les *Normes*. Es tracta només de la introducció d'un text en el qual l'autor havia de tractar, una per una, «les dues dotzenes de normes que l'Institut d'Estudis Catalans ha tingut la generositat de donar-nos per la insignificant quantitat de 10 céntims» (FCGM, registre 069/03 [7]).⁴

En la mateixa carpeta, es conserva l'opuscle publicat per l'Institut d'Estudis Catalans amb les vint-i-quatre normes ortogràfiques (FCGM, registre 069/04), que és el que hauria utilitzat Cels Gomis, i retalls de premsa sobre l'aparició de les *Normes* (FCGM, registre 069/05). Són concretament dos: en primer lloc, un exemplar de *La Veu de Catalunya* del 31 de gener de 1913 titulat «Per l'unitat de l'idioma. Les Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans», que conté l'article «Per la llengua catalana» d'Enric Prat de la Riba i la reproducció del text de les *Normes*; en segon lloc, una pàgina d'*El Correo Catalán*, sense data, que reproduceix un fragment de les dues conferències pronunciades per Ramon Miquel i Planas a l'Ateneu Barcelonès els dies 21 i 25 de juny de 1918.⁵ En aquest segon cas, es tracta, com és evident per la data de les conferències i de la publicació (1918), d'un document recollit per un familiar de Cels Gomis i no per ell mateix, que no en va poder veure el contingut.

Com ha assenyalat Xavier Ferré (2007) en el seu estudi de l'ideari catalanista de Cels Gomis, en aquest document el folklorista mostra la seva disconformitat amb la normativització de l'acadèmia entesa com a control:

Aquesta concepció popularista explica que Cels Gomis dissentís de la normativització —interpretada com a control— de l'acadèmia. Així, discrepava de les normes ortogràfiques fabrianes, perquè, segons aquest folklorista (tenint en

3. El fons, format per la documentació personal del folklorista, va ser donat pel seu nét, Cels Gomis i Serdañons, a la seva mort, l'any 2003. Per als detalls, vegeu Samper (2013, p. 20-21) i Puyol (2003, p. 15-23), que l'ha catalogat.

4. Assenyaló, entre claudàtors, l'inici de cada full.

5. A més de donar el títol de les diferents seccions d'aquesta llarga conferència, «Contra la reforma lingüística», publicada íntegrament a la revista *Catalana* (núm. 13, 30 juny 1918), el diari en reproduceix tres: «§ 17. La qüestió del “amb”», «§ 18. La supressió de la “y”» i «§ 19. La qüestió de la “h” y de la “ch”».

compte d'altres oposicions d'etnògrafs de l'idioma com Antoni Alcover), bandejaven altres reflexions establertes prèviament al filòleg proposat per l'Institut i, a més, no s'hi tenien en compte les variants dialectals fora de Barcelona. Un lloc de referència era que les llengües depenien de la pròpia evolució, més que no pas de les correccions acadèmiques. (Ferré, 2007, p. 158, n. 629)

Gomis comença aquesta introducció fent referència precisament a l'evolució de les llengües: «Que les llengües vives evolucionen, tots ho sabem; dexarien d'esser vives si no ho fessin. Però evolucionen natural y paulatinament, per elles mateixes, no perquè a un o a varis homens se'ls hi posi al cap modificarles». Aquesta mateixa idea es pot trobar en una sentència del folklorista que es troba en un altre document inèdit de l'FCGM, sense data. Segons Gomis:

Les llengües no son pas resultats del capritxo ni productes d'invençions de moment, sino traducció y expressió d'habits y costums inveterades que 'es van formant, modificant y desenrotllant en lo transcurs dels temps. (FCGM, registre 069/02)⁶

Tornant al text sobre les *Normes*, Gomis compara a continuació la formació de les llengües amb els diferents sediments que formen «la crosta del planeta que habitem». La creació de noves paraules respon a les necessitats comercials i socials. Gomis repassa a grans trets les relacions del poble català amb altres pobles (des d'un punt de vista històric), i esmenta els romans, els francs, els gots, els alarbs i els castellans, relacions que explicarien la creació de nou vocabulari. Tot i aquestes relacions, l'autor creu fermament que «la base, lo essencial de la llengua de un poble no sofreix greus modificacions al través dels sigles». Cada llengua té uns trets característics que la diferencien de la resta. I aquestes característiques de tipus lingüístic estan directament relacionades amb el caràcter de cada poble, en una concepció ben romàntica:

Cada una de aquestes llengües té un caràcter particular que la distingeix de totes les altres y sol estar d'acord ab lo modo d'esser del poble qui la parla. La nostra, carregada de monosílabs, es ben diferenta de la castellana. Aquella es concisa y no es tant adecuada com aquesta a la verbositat, lo qual fa que en materia de oratoria estiguem molt per dessota dels espanyols de l'altra banda de l'Ebre. (FCGM, registre 069/03 [2])

Com es pot veure, segons aquesta teoria lingüística, les característiques de cada llengua estarien associades, de manera indissoluble, a qüestions que no te-

6. La sentència forma part d'un conjunt d'escrits en prosa de temes i formats diversos, recopilats pel nét del folklorista i que cal situar, de manera genèrica, entre els anys 1863 i 1913.

nen res a veure amb la lingüística. I d'aquí el prejudici sobre l'ús d'unes llengües per damunt d'unes altres, com en l'exemple del folklorista segons el qual el català no és tan vàlid com el castellà per a l'oratória.

Si fins ara Gomis centrava el seu discurs en la llengua parlada, ara passa a la llengua escrita, terreny en el qual cal aplicar precisament les normes ortogràfiques. Segons l'autor, si a través de la llengua parlada s'expressa un caràcter propi, en la llengua escrita s'hi pot trobar una arquitectura o «estètica peculiar» que cal respectar per evitar confusions. Davant la qüestió d'unificar l'ortografia catalana, Gomis respon:

Qué convé unificar la ortografía de la nostra benvolguda llengua? Tots hi estem d'acord. Mes per aixó no cal pas fer cas omís de la seva arquitectura, com se'n fa en les esmentades normes, ans al contrari, cal tindre-la molt en compte. (FCGM, registre 069/03 [3])

En aquest paràgraf Gomis enceta la seva disconformitat amb les *Normes*, després de la introducció general al voltant de la naturalesa de les llengües i de les característiques de la llengua oral i l'escrita. És ara el moment escollit per l'autor per a fer una repassada històrica a iniciatives semblants a la que ara duu a terme l'IEC. Gomis recorda l'*Ortografia de la lengua catalana* de 1884, encomanada a Balari i Jovany, Adolf Blanch i Antoni Aulèstia per part de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona,⁷ iniciativa que va fracassar, ja que «era aquesta tant deficient que ningú'n va fer cabal y cada hu, fins los matexos académichs, van seguir escribint a la seva manera». El folklorista prediu (erròniament, com és evident) un futur semblant a les normes publicades per l'IEC:

Y si axò va succeir ab l'obra de tant docta composició, qué no passarà ara ab aquestes *normes ortografiques* que comensen per no satisfacer a molts dels matexos qui les han firmades, més per compromís que per convicció. Perque la veritat és que les tals *normes* no descansen en cap fonament sólit y son purament arbitrarias. (FCGM, registre 069/03 [3])

Abans d'entrar a discutir aquesta arbitrarietat, Gomis continua aquesta repassada històrica amb l'exemple espanyol. El folklorista remet al *Diccionario de autoridades* de la Reial Acadèmia Espanyola (1713-1739), per a l'elaboració del qual es van «consultar les obres dels millors autors castellans no posant-hi cap paraula que no's trobés als escrits d'aquestos». No és aquest el model seguit per les *Normes*, ja que en aquest cas «s'ha prescindit de tant important tasca y s'ha donat

7. Segons l'acord pres en la sessió del 8 de març del 1879 (Segarra, 1985, p. 161-166, reproduït també a Segarra, 1988).

de barato que cap autor català anterior a Pompeu Fabra havia sapigut may un borrall d'ortografia». Gomis posa com a exemple els treballs elaborats per Joaquim Rubió i Ors, Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Josep Miquel Gandia i Jacint Verdaguer. El que critica el folklorista no és només que s'hagin obviat les aportacions lingüístiques prèvies d'aquests autors, sinó que també s'ha obviat el seu mateix ús de la llengua i no s'han tingut en compte els seus textos. Per a exemplificar aquest fet, cita precisament l'únic cas en el qual, segons ell, s'ha tingut en compte aquest ús. Es tracta de la norma IX: «S'escriurà *amb*, evitant-se així un divorci no prou justificat entre la llengua escrita i la parlada» (IEC, 1913, p. 8). Gomis sosté:

Y precisament aquesta preposició *amb* es un barcelonisme, com *mossan per mossen y no n'hi han, no n'hi habien* y may ha figurat en cap diccionari, hont sempre hi ha *ab*, que es com se diu per tot, menos en la part baixa de la Ribera d'Ebre, hont diuen *en*. (FCGM, registre 069/03 [5])

Aquesta observació evidencia la sensibilitat lingüística del folklorista davant les variants dialectals que ell ha observat personalment gràcies als viatges efectuats durant tota la seva vida per motius laborals.⁸ En aquest cas concret, critica, d'una banda, l'ús de la preposició *amb* justificant que es tracta d'un tret propi del barceloní que no apareix en cap diccionari. De l'altra, exposa l'ús dialectal de la preposició *en* a la «part baixa» de la Ribera d'Ebre. El respecte per les formes dialectals i la crítica per l'adopció de formes lingüístiques pròpies del barceloní centren la part final del discurs de Gomis. Aquesta posició lingüística del folklorista no és pas nova i es pot resseguir en la seva producció excursionista i folklòrica. Així, i pel que fa a la presència de diferents varietats dialectals, l'any 1902 diu:⁹

Dins de Catalunya mateix ab prou feines hi ha cap encontrada que no tinguí alguna particularitat de llenguatge que la distingeixi de totes les demés. Per això és precís escriure lo que's reculli tal com ho diguin els que ho contin, a fi y efecte de no fer parlar a un pagès del Camp de Tarragona com a un de la Conca de Tremp, o a un de l'Empordà com si fos de la Vall de Ribes, de la Conca de Barbarà o de la Ribera d'Ebre. (Gomis, 1902, p. 49)

8. Gomis viatja per bona part de la Península (Catalunya, Aragó, Andalusia, País Basc, etc.) a causa de la seva feina. Per als detalls d'aquests desplaçaments, vegeu Samper (2013, p. 27-47).

9. Per a commemorar el vint-i-cinquè aniversari de la fundació del Centre Excursionista de Catalunya es realitzen unes festes jubilaris, en les quals Cels Gomis pronuncia una conferència sobre «L'excursionisme y el folk-lore», que es publica posteriorment al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Es tracta d'una de les aportacions teòriques fetes pel folklorista sobre aquest tema (Samper, 2013, p. 124-126).

En aquest cas concret, Gomis fa referència a la importància de recollir les variants folklòriques i conservar-les posteriorment en la seva forma original. Per al folklorista, totes les solucions lingüístiques tenen el mateix grau d'acceptació, motiu pel qual rebutja la imposició d'una o altra per motius, segons ell, extralingüístics. Un altre cas, en aquest mateix sentit, és l'ús de l'article neutre. Tornant a la introducció a les *Normes*, Gomis critica que no es tingui en compte el seu ús «que's marca ben bé per casi tot Catalunya», i que s'hagi substituït per *el*. El seu raonament es recolza en el fet que aquest darrer «no's diu enlloch ni's troba imprès en cap llibre català anterior a la primera gramàtica del esmentat Pompeu Fabra». Com a exemple, el folklorista remet de nou a Jacint Verdaguer. En l'edició de les seves obres completes (realitzades de manera pòstuma), a l'escriptor de Folgueroles «li han canviat tots los *los* per *els*, modificant-li fins los versos que, naturalment, resultaven coxos ab aytal canvi».¹⁰ Per a Gomis, aquest canvi resulta inacceptable.

El folklorista insisteix en la seva crítica davant el que ell considera la tria deliberada de solucions lingüístiques que són pròpies del barceloní i que no es troben representades en altres indrets:

Y es que aquestos bons senyors, fixant-se ab lo modo de parlar de Barcelona, donen per mortes o desusades les paraules o locucions que aquí no s'empleen, per més que siguin vives y estiguin en us a totes les demás encontrades catalanes, sense tindre en compte que ahont se parla pitjor una llengua es en les grans urbs a causa de la molta gent de totes procedencies que s'hi agombola. (FCGM, registre 069/03 [6])

Gomis ja havia expressat públicament aquesta opinió amb anterioritat, quan havia qualificat precisament el barceloní de «català bord»:

Y què direm del català que's parla a Barcelona? Lo que aquí's parla y s'hi escriu és un català bord, barreja de català y castellà, y encara hi ha qui hi barreja además paraules del francès pera que hi hagi una mica de tot; qui més qui menys, tothom hi parla en municipal, y fins s'hi escriuen els diaris que més s'alaben de voler conservar la puresa de la nostra llengua. Y lo que hi passa ab el llenguatge hi passa encara en molta més gran escala ab les tradicions: les han barrejades de tal manera que no hi ha medi de treure-n l'entrellat. (Gomis, 1902, p. 47)

10. Gomis deu fer referència a la «Col·lecció d'Obres Pòstumades de Verdaguer» publicada en cinc volums, entre 1907 i 1908, a cura de Josep Pijoan i Jaume Massó i Torrents. Agraïxo a Ramon Pinyol aquesta informació que prové del seu treball «De les dificultats d'editar Verdaguer normativament en el segle xx: el cas de les obres completes de la Llibreria Catalònia (1928-1936)», publicat en aquest mateix volum.

En l'àmbit general (més enllà del cas català), aquesta crítica s'estén a les variants parlades «en les grans urbs»:

Hi ha tanta diferencia com de la nit al dia entre'l francès de Paris y'l de la Touraine; entre'l castellà de Madrid y'l de Salamanca, Burgos o Valladolid y entre'l català de la nostra ciutat comptal y'l de Lleyda o Tarragona; no sent ni a Barcelona, ni a Madrid, ni a Paris ahont més s'hi ha conservat la puresa del llenguatge. (FCGM, registre 069/03 [6])

Aquesta mateixa idea sobre la «puresa del llenguatge», expressada amb pràcticament els mateixos exemples, la trobem en el mateix text de l'any 1902:

La continua immigració de forasters fa que no hi hagi en les grans viles un poble típic, sinó una barreja de pobles que poch a poch se compenetren y acaben per formar un poble mestic que corromp la llengua y les costums locals. Y la prova és que aon pitjor se parla la llengua d'un país és en els grans centres de població. Quina diferencia entre'l francès que's parla a la Touraine y el que's parla a París! Quant més pur y castic no és el castellà que's parla a Valladolid o a Salamanca que'l que s'usa a Madrit! (Gomis, 1902, p. 47)

Les paraules del folklorista, tant les de la introducció a les *Normes* com les anteriors de 1902, són un clar ressò d'aquell esperit romàntic que cercava la puresa de la llengua i de les manifestacions populars al camp i no pas a la ciutat, que ha estat «corrompuda» per l'arribada dels nouvinguts i pel contacte entre cultures diferents. Aquesta és la idea amb la qual Gomis tanca la seva introducció a les *Normes*. Com deia a l'inici, el document finalitza sense que l'autor aprofundeixi en la crítica de cadascuna de les vint-i-quatre normes ortogràfiques. En les quatre darreres línies, el folklorista insisteix en la reivindicació dels escriptors que no s'han tingut en compte a l'hora d'elaborar-les, escriptors que «si tornaven al món, tindrien que anar a aprendre de lletra a les aules dels superhomens de avuy dia». No és l'únic cop en què Gomis qualifica de «superhomens» els responsables de la normativització de la llengua catalana. En un altre escrit inèdit de l'FCGM, el folklorista expressa la relació entre llengua i pensament i la seva disconformitat davant la imposició normativa:

La llengua es lo pensament.
Puch pensar en castellá.
Puch pensar en francés.
Puch pensar en inglés o italiá,

pero quan penso en catalá penso tal y com parlaven los meus pares, no tal y com volen que s'escrigui aquestos superhomens que' ns han sortit a tras' cantó. (FCGM, registre 069/02)

3. UN ANTINORMISTA MÉS

Cels Gomis mor als setanta-quatre anys d'edat el 13 de juny de 1915, amb la qual cosa no presència la campanya antinormista duta a terme per Miquel i Planas (amb les seves conferències «Contra la reforma lingüística» ja esmentades) i Francesc Matheu des de la revista *Catalana*. El seu paper com a antinormista queda expressat en aquest document inèdit, recolzat per les idees que ja havia manifestat públicament de manera prèvia. De la mateixa manera, tampoc es té constància de l'existència d'una relació més directa entre el folklorista i aquests autors que van encapçalar el moviment contrari a les *Normes* de l'IEC. Tot i això, sí que trobem dues proves més de la seva posició discrepant respecte de la normativització de Fabra. En primer lloc, Gomis rep el suport d'un altre antinormista, com és Josep Franquesa i Gomis. Amb motiu de la publicació del poemari *Aubades y capvespres*, aquest li escriu una targeta de felicitació datada a Barcelona el 28 de novembre de 1913:

Rebo son elegant volum *Aubades y capvespres* y li agraeixo molt l'obsequi. He comensat a fullejarlo ab molt gust trovanthi no poques corrandes ben inspirades y ben justes. Dexi que diguin los metges: qui trova cantars tan bonichs no es pas manco del tot, encara que li falti un bras y qui té prou seny per no subjectarse a la estúpida imposició de les *Normes* pot donar llissons de cordura als doctors que dubtin de si te'l cap com cal. (FCGM, registre 31/04)

Franquesa i Gomis fa referència a l'amputació del braç esquerre patida per Cels Gomis el març de 1909, solució dràstica adoptada per tal d'evitar el creixement d'un tumor aparegut l'any anterior a causa d'una caiguda,¹¹ tot i l'oposició inicial del folklorista, que s'hi resistia «tossudament», com ell mateix explica a l'«Advertencia de l'autor» dins aquest recull poètic:

Jo havia perdut la gana, les cames se m'anaven embotint y's cobrien de taques grogues; no podia ja ni exir de casa, y la meua familia tot era fer-me visitar per metjes y més metjes, y tots ells, després d'haver examinat tot lo meu cos punt per punt, acabaven per preguntar-me lo mateix: «Y del cap, còm se troba?». Tant y tant me la van fer aquesta pregunta, que vaig acabar per creure que's pensaven que jo estava trastocat, y vaig volguer fer una prova per sapiguer si ho era o no ho era de boig. (Gomis, 1913, p. 5).

Aquesta «prova» és la publicació del poemari. Per a Franquesa i Gomis, l'autor d'*Aubades y capvespres* no només prova que té el cap «com cal» amb la publi-

11. La caiguda es produeix precisament en la que ha de ser la darrera feina de Cels Gomis com a enginyer, concretament en el projecte de portar aigües des d'Esparreguera fins a Barcelona a principis de 1908 (Samper, 2013, p. 45-46).

cació d'aquests versos, sinó que demostra tenir prou seny per a no «subjectarse a la estúpida imposició de les Normes».

El segon exemple està relacionat amb la consigna adoptada pels antinormistes, segons la qual «si algun periòdic amb Normes els demanés col·laboració literària, que se li exigís de publicar el treball tal com ells l'havien escrit, i encara amb la inserció obligatòria d'una nota que advertís el lector que per voluntat seva s'havia respectat l'ortografia de l'autor» (Miracle, 1963, p. 49-50). L'any 1907, Francesc Carreras i Candi havia iniciat la direcció d'una monumental *Geografia general de Catalunya*, publicada per l'Establiment Editorial d'Albert Martí entre els anys 1913 i 1918 i formada per sis volums. Cels Gomis és l'encarregat de redactar el volum dedicat a la província de Barcelona.¹² En el primer capítol de l'obra («Situació, límits, extensió y nombre de habitants») hi apareix una nota de l'editor:

Devèm fer constar que l'autor d'aquest treball, D. Cels Gomis, té criteri propi ortogràfic, lo qual hem respectat en part, en tot allò que no trenca la unitat ortogràfica de conjunt. Això no perjudja que nostre criteri siga millor o pitjor, sols com comprendràn nostres lectors, hem volgut evitar lo mal efecte que causa una obra escrita en diferenta ortografia. (Gomis, 1913-1918, p. 1)

Aquest criteri ortogràfic propi no segueix, evidentment, les Normes de l'IEC. Es tracta del darrer testimoni d'un autor preocupat per la varietat dialectal i contrari a la imposició.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.) (2011). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRÉ TRILL, Xavier (2007). *Pensament positivista a Catalunya*. Valls: Cossetània.
- GOMIS I MESTRE, Cels (1902). «L'excursionisme y el folk-lore». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 85 (febrer), p. 46-50.
- (1913). *Aubades y capvespres*. Barcelona: Fidel Giró.
- (1913-1918). *Província de Barcelona*. A: CARRERAS I CANDI, Francesc (dir.). *Geografia general de Catalunya*. Vol. 3. Barcelona: Establiment Editorial de Albert Martín.
- IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1913). *Normes ortogràfiques*. Barcelona. [Aprova-des el 24 de gener]

12. Els altres volums estan redactats pel mateix Francesc Carreras i Candi (*Catalunya; La ciutat de Barcelona*), per Emili Morera (*Província de Tarragona*), Ceferí Rocafort (*Província de Lleyda*) i Joaquim Botet i Sisó (*Província de Girona*) (Samper, 2013, p. 158-159).

- MIRACLE, Josep (1963). «La reacció contra les *Normes* de l'Institut». *Serra d'Or*, núm. 12 (desembre), p. 48-51.
- MURGADES, Josep (1995). «Constants històriques de l'antinoucentisme». *L'Avenç*, núm. 194 (juliol-agost), p. 52-55.
- (1996). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, p. 105-127.
- PUYOL TORRES, Carme (2003). *Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre*. Reus: Arxiu Municipal de Reus.
- RIBES, Salomé (2011). «L'antinorma com a model de llengua en Miquel i Planas i altres dissidents de la reforma fabriana». A: CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 109-119.
- SAMPER PRUNERA, Emili (2011). «Interferència i cultura popular: la sensibilitat lingüística de Cels Gomis». A: CREUS, Imma; PUIG, Maite; VENY, Joan R. (ed.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3: *La llengua dels escriptors*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 81-90.
- (2013). *De l'anarquisme al folklore: Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: URV.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (1988). «L'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'ortografia catalana». A: *Studia in honorem M. Riquer*. Vol. 3. Barcelona: Quaderns Crema, p. 151-175.
- SUNYER, Magí (2012). «Una reflexió sobre el primer antinormisme». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 169-176.